

Porodične vrijednosti mladih u Bosni i Hercegovini

Anida Dudić-Sijamija

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

anida.dudic@fpn.unsa.ba orcid.org/0000-0002-2814-5661

Sažetak

Ovaj rad ima za cilj doprinijeti boljem razumijevanju načina na koji mladi u Bosni i Hercegovini percipiraju i vrednuju porodične vrijednosti, s fokusom na odnos između tradicionalnih kolektivističkih i modernih individualističkih stavova. Istraživanje je provedeno kvantitativnom metodom, korištenjem anketnog upitnika "Skala o porodičnim vrijednostima" na prigodnom uzorku od N=305 mladih osoba iz Bosne i Hercegovine. Rezultati ukazuju na to da mladi u Bosni i Hercegovini sve više prihvataju moderne vrijednosti, posebno u kontekstu individualizma i slobode izbora, ali istovremeno zadržavaju tradicionalna stajališta, naročito u vezi s raspodjelom moći unutar porodice. Nakon sprovedenog istraživanja došlo se do zaključka da duboko ukorijenjena tradicija i dalje ima značajan utjecaj na stavove i ponašanja mladih u Bosni i Hercegovini, iako modernizacija oblikuje njihove vrijednosne orijentacije, što ukazuje na koegzistenciju tradicionalnih i modernih vrijednosti unutar generacijskog diskursa.

Ključne riječi: porodica, porodične vrijednosti, mladi, Bosna i Hercegovina

Uvod

Porodica je jedna od najznačajnijih društvenih institucija, nastala iz osnovnih ljudskih potreba i duboko ukorijenjena u čovjekovoj prirodi. Sociolozi, objašnjavajući značaj porodice, često navode da je ona osnovna ćelija društva. Zbog njene nezamjenjivosti, Haralambos i Heald smatraju da je teško zamisliti kako bi društvo uopće moglo funkcionisati bez nje.¹ Drugim riječima – čovjek se rađa, raste, živi i umire u porodici, što nas upućuje na otvoreno pitanje njenog značaja i vrijednosti za svakog pojedinca.

Iako porodica predstavlja najvažniju društvenu instituciju, velike socijalne promjene obilježene industrijalizacijom, urbanizacijom, modernizacijom i, na koncu, globalizacijom, uzrokovale su promjene u svim sferama društva, pa tako i u porodici. Baumman smatra da je današnja porodica fluidna, obilježena transformacijom koja je praćena velikom napetošću, samostalnošću i slobodom.² Kada se govori o transformaciji porodice, najčešće se apostrofiraju promjene u domenu braka i bračnih odnosa, promjene u komunikaciji i autoritetu te uloga u porodici. Navedenim promjenama najčešće se objašnjava najveća transformacija koju je doživjela porodica, a to je prelaz iz tradicionalne, patrijarhalne ka modernoj, savremenoj porodici. Bobić tradicionalnu porodicu opisuje kroz asimetrične odnose nadređenosti i privilegovanosti između spolova i generacija, nepoznavanje individualizma kao i postojanje većeg broja članova porodične zajednice. Zasiurno, patrijarhat je jedno od najvažnijih obilježja tradicionalne porodice, koje se ogleda u muškoj dominaciji, kako u porodici tako i u svim drugim bitnim društvenim podsistemima.³ Za razliku od tradicionalne, Milić navodeći odlike koje karakterišu modernu porodicu, na prvom mjestu ističe slobodu izbora, kao i odnos baziran na ljubavi, smanjen autoritet tradicije, gubljenje odnosa nadređenosti i privilegovanosti te veću jednakost spolova.⁴

Iako se u literaturi transformacija porodice najčešće sagledava kroz spomenute strukturalne i funkcionalne promjene, posljednjih nekoliko decenija posebno su primjetne promjene u sistemu porodičnih vrijednosti. Kada se govori o porodici kao vrijednosti, Milić smatra da je ona „vrijednost sama po sebi”, odnosno „vrhunsko kulturno i civilizacijsko dobro, čuvar i prenosilac trajnih i osnovnih moralnih vrijednosti ljudskog društva”.⁵ Dakle, porodica predstavlja ideal, uzor za druge sfere djelovanja i ponašanja pojedinca. Iako teoretičari ističu

1 Michael Haralambos, Robin Heald, *Uvod u sociologiju* (Zagreb: Globus, 1980).

2 Zigmund Bauman, *Fluidna ljubav* (Novi Sad: Mediteran Publishing, 2009).

3 Mirjana Bobić, *Brak ili partnerstvo – demografsko sociološka studija* (Beograd: Filozofski fakultet – Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2003).

4 Anđelka Milić, *Sociologija porodice – kritika i izazovi*, I izdanje (Beograd: Čigoja štampa, 2001).

5 Milić, *Sociologija porodice – kritika i izazovi*.

da zdrave porodične vrijednosti učvršćuju kvalitet života članova porodice, stvaraju harmonične odnose i predstavljaju orijentir ponašanja i poželjnih ciljeva u životu, svjedočimo vremenu u kojem se (porodične) vrijednosti transformišu, ali i sve češće propituju i (ili) gube na značaju.

U istraživanju u kojem propituju identitet i porodične vrijednosne orijentacije na Balkanu, Stjepanović-Zaharijevski i Petrović prave podjelu između tradicionalnih i modernih porodičnih vrijednosti. Tako se tradicionalne porodične vrijednosti mogu predstaviti kroz očuvanje porodične tradicije, zajednice i topline porodičnog doma, podjelu uloga po spolovima, asimetrične odnose između generacije, vaspitanje djece u porodici, predbračnu nevinost i bračnu vjernost, društveno osuđivanje predbračnih i vanbračnih odnosa te neodobravanje razvoda braka. S druge strane, s transformacijom društva pojavile su nove/moderne porodične vrijednosti, koje podrazumijevaju težnju ka individualnom razvoju pojedinca, ravnopravnost i jednakost spolova, ukidanje strogih podjela uloga u porodici, simetrično roditeljstvo i shvatanje roditeljstva kao ličnog izbora, odobravanje predbračnih seksualnih odnosa i zajedničkog života prije braka kao i odobravanje razvoda braka u slučaju nepomirljivih razlika među partnerima.⁶ Ove dinamične promjene u porodičnom sistemu vrijednosti najbrže usvajaju mladi koji sazrijevaju u rizičnim uslovima pod utjecajem globalizacije. U tom kontekstu, Majetović smatra da (post)modernizacijski procesi koji uključuju slabljenje tradicionalnih porodičnih i drugih ličnih veza i odnosa, kao i uvriježenih načina međugeneracijskog prenosa porodičnih vrijednosti i obrazaca ponašanja, transformišu i razgrađuju poznate oblike socijalne reprodukcije, što mlade prisiljava na nesigurnije traganje za identitetom.⁷ To su samo neki od pokazatelja koji govore da društveni procesi doprinose slabljenju tradicionalnih veza i načina prenošenja vrijednosti i obrazaca ponašanja s generacije na generaciju. Na tragu Inglehartovih zapažanja i teze da s društveno-ekonomskim razvojem društva dolazi do miješanja ili napuštanja tradicionalnih i usvajanja modernih vrijednosti,⁸ u ovom radu propitani su stavovi i porodične vrijednosne orijentacije mladih u bosanskohercegovačkom društvu.

6 Dragana Stjepanović Zaharijevski, Jasmina Petrović, „Percepcija braka, obitelji i roditeljstva studentske mladeži u svjetlu demografskih i društvenih odrednica”, u *Kulturne orijentacije studenata i kultura mira na Balkanu* (Niš: Filozofski fakultet, 2014), str. 217-231.

7 Marina Matejević, *Vrednosne orijentacije i vaspitni stil roditelja* (Niš: Filozofski fakultet, 2007).

8 Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1997).

Transformacija porodice i porodičnih vrijednosti

U savremenom društvu ne postoji jednoznačno određenje porodice, ono zapravo nije ni moguće s obzirom na različite promjene koje su utjecale na porodicu i uzrokovale promjene u njezinu tumačenju i definiranju. Uzmimo li se, ustvari, u obzir brojni pokušaji definiranja porodice i osvrtno na njen razvoj kroz historiju, može se zaključiti da je prisutna svjesnost o promjenjivosti, jer se porodica kao i sve ostale zajednice stalno prilagođava promjenama u društvu. Tako je posljednjih decenija porodica bila izložena udarima različitih promjena, mijenjajući uz sve to i svoj lik i (ne)prilagođavajući se društvenoj krizi, koja je obilježje našeg historijskog perioda.

Iako je do prije nekoliko decenija dominirala nuklearna porodica, nakon niza društvenih promjena primjetno je odustajanje od bračne zajednice, odlaganje rađanja u kasnije godine života, usvajanje norme samo jednog djeteta, opadanje univerzalnosti braka uz veliku šarolikost stilova privatnog života, ali i porast samačkih i jednoroditeljskih porodica. Uzroke u navedenim transformacijskim procesima ponajprije treba tražiti u društvenim promjenama, krizama, rizicima i previranjima. Na tragu Harivenovih promišljanja, promjene u sistemu porodičnih vrijednosti predstavljaju jednu od najvećih transformacija koju je porodica ikada doživjela. Njegovo stajalište potkrijepljeno je brojnim nalazima koji govore da stalne transformacije društva izazivaju promjene u porodici i porodičnim vrijednostima, koje nastoje da porodicu preoblikuju (ili) i prilagode društvenim zahtjevima i potrebama datog vremena.⁹ Promjene u položaju i važnosti porodice iznjedrile su promjene u ulogama i moći u porodici. Ukazujući na transformacijske procese koji su se historijski odigrali u porodičnom gnijezdu, Rudinesco na osebujan i slikovit način opisuje tradicionalnu porodicu kroz podređenost patrijarhalnoj dominaciji i autoritetu muškarca.¹⁰ Opisujući savremenu porodicu, autorica navodi da je nekadašnji otac – glava porodice zamijenjen prihvatljivom očinskom figurom koja je liberalnija i fleksibilnija. S tim u vezi, Recalcati navodi da svjedočimo vremenu pada patrijarhalnosti, gdje se gubi čvrsti oslonac očevog autoriteta.¹¹ Ovim je tradicionalno poimanje porodice kroz dominaciju autokratskog odgoja i stroge kontrole bačeno u prošlost. Propitujući porodične vrijednosti, Milić smatra da je u modernoj porodici autoritativnost roditelja potpuno iščezla jer su djeca postala „životni projekat” roditelja, koji su spremni da na sebe preuzimaju sve više obaveza, odgovornosti i troškova. Iako se u patrijarhalnoj, autoritarnoj porodici insistiralo na nadzoru, zabranama, sankcijama i kontroli u odgoju,

9 Tamara Hariven, „Istorija porodice kao interdiciplinarna oblast”, u *Rađanje moderne porodice*, Anđelka Milić (ur.) (Beograd: Societas, 1988).

10 Elizabet Rudinesco, *Porodica u rasulu* (Novi Sad: Akademsko književno društvo, 2012).

11 Massimo Recalcati, *Šta ostaje od oca?* (Novi Sad: Akademsko književno društvo, 2014).

danas roditelji sve češće bezuvjetno iskazuju brižnost, odobravajući i podržavajući mlade.¹² Zbog specifičnosti veoma usporene postsocijalističke transformacije bosanskohercegovačkog društva, navedene tendencije ispoljavaju se i u porodici u Bosni i Hercegovini, doduše nešto u skromnijem obimu, ali nisu zanemarive i utječu na promjenu ranijih preovlađujućih oblika porodičnih formi, tim više jer se bosanskohercegovačka porodica, koja je donedavno bila čisto patrijarhalna porodica, s jasnom hijerarhijskom strukturom, ulogama i raspodjelom moći, našla na „udaru” socijalnih promjena, koje su ostavile velike posljedice na njenu funkcionalnost. Poslijeratni period obilježen je dubokim socijalnim i ekonomskim previranjima, čije se posljedice prelamaju kroz porodicu.

Pažljivim sagledavanjem recentne naučne literature može se uvidjeti da su istraživanja o porodičnim vrijednostima zanimljivo i aktuelno područje naučnih proučavanja i predviđanja. Ipak, u Bosni i Hercegovini zabilježeno je samo nekoliko značajnih istraživanja, kao što su *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini* iz 2014. godine,¹³ *Glasovi mladih – istraživanje o mladima u BiH* provedeno 2016. godine¹⁴ te *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini* iz 2019. godine.¹⁵ U spomenutim istraživačkim studijama fokus je na propitivanju općih životnih vrijednosti mladih, dok se porodične vrijednosti mladih ispituju djelimično. Polazeći od toga da su promjene porodične strukture i funkcionalnosti odraz promjena u percepciji porodičnih vrijednosti, u ovom radu istraživačka pažnja usmjerena je prema porodičnim vrijednostima mladih u bosanskohercegovačkom društvu.

Metodološki okvir rada

Problemsko pitanje od kojeg smo krenuli u istraživanju glasi: Da li mladi u Bosni i Hercegovini izražavaju jasnu diferencijaciju između tradicionalnih i modernih porodičnih vrijednosti ili te vrijednosti koegzistiraju u jedinstvenom, naizgled protivrječnom sistemu, kako to sugerira teorija postmoderne vrijednosne tranzicije? Predmet istraživanja jeste identifikiranje i analiziranje porodičnih vrijednosti mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, s fokusom na vrijednosnu tranziciju uslijed društvenih i kulturnih promjena.

Identifikiranje porodičnih vrijednosti mladih od velikog je značaja za cjelokupno društvo, jer pozicija, stanje porodice i porodičnih vrijednosti govore o čovjeku jednog vremena, ali i ukupnim društvenim odnosima jedne epohe. S

12 Anđelka Milić, *Sociologija porodice – kritika i izazovi*, II izdanje (Beograd: Čigoja štampa, 2007).

13 *Studija o mladima u BiH* (Sarajevo: FES, 2014).

14 *Glasovi mladih – istraživanje o mladima u BiH* (Sarajevo: UNICEF, 2016).

15 *Studija o mladima u BiH 2018/19* (Sarajevo: FES, 2019).

druge strane, vrijednost i stanje jednog društva zapravo je slika stanja i vrijednosti porodice. Dakle, ove dvije institucije ključne su instance jer promjene koje određuju porodicu govore i o karakteru društva i kulture. Glavni cilj istraživanja jeste ispitati prisutnost vrijednosne tranzicije kod mladih u Bosni i Hercegovini – odnosno, da li mladi napuštaju tradicionalne porodične vrijednosti u korist modernih ili te vrijednosti koegzistiraju u hibridnom sistemu, kako pretpostavlja Inghartova teorija modernizacije.¹⁶

Generalna hipoteza istraživanja glasi: *Pod pritiskom transformacijskih procesa u bosanskohercegovačkom društvu u porodičnom vrijednosnom obrascu mladih prisutna je protivrječna priroda vrijednosti odnosno perzistiraju i tradicionalne i moderne porodične vrijednosti.*

Instrument

Podaci su prikupljeni posredstvom metode ankete, pomoću koje su se ispitivale vrijednosne orijentacije i porodične vrijednosni prioriteti mladih. Kao instrument za ovo istraživanje, kreiran je anketni upitnik s pitanjima zatvorenog i poluotvorenog tipa, koji se sastoji iz dva dijela: (1) sociodemografski podaci ispitanika (spol, dob, mjesto stanovanja, socioekonomski status, struktura porodice, bračno stanje, religioznost...) i (2) prilagođena verzija Skale o porodičnim vrijednostima.¹⁷ Prije korištenja navedene skale, ispitana je pouzdanost unutrašnje konzistentnosti instrumenta pomoću Cronbach Alpha, koja iznosi $\alpha=0,92$ (sličan podatak dobijen je i u drugim istraživanjima, npr. Edmond, 2016, $\alpha=0,86$),¹⁸ što ukazuje na visoku pouzdanost. Upitnik o porodičnim vrijednostima jeste instrument koji se temelji na konceptu idealno-tipskih modela gdje se pomoću ponuđenih tvrdnji ispitanici diferenciraju u jedan vrijednosni obrazac: (1) tradicionalni s patrijarhalizmom i arhaičnim rodnim stereotipima ili (2) moderni, s liberalnim vrijednostima ravnopravnosti, nezavisnosti i usaglašavanja. Pomoću Likertove skale od 1 do 5 (1 – u potpunosti se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem) ponuđeni su „relativno strukturirani” pogledi i odnosi koji se istražuju preko stavova ispitanika/mladih

16 Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1997).

17 Autor upitnika je Zhou L. D. Guo ren jia ting jiao yu xu qiu fen xi [*Chinese family education needs analysis*], (Taipei: National Taiwan Normal University, 2004). Rad je pisan na kineskom jeziku, autorica je englesku varijantu Upitnika o porodičnim vrijednostima preuzela iz doktorske disertacije Edmond Chan, *A Study of the Five Main Aspects of the Family Values of Youth-At-Risk in a Hong Kong Home for Children and Juveniles*, (Hong Kong: The Education University of Hong Kong, 2016), koja je javno objavljena i dostupna čitaocima na: 4374_image.pdf (eduhk.hk). Autorica je spomenuti instrument prevela na bosanski, hrvatski i srpski jezik za potrebe istraživanja.

18 Edmond Chan, *A Study of the Five Main Aspects of the Family Values of Youth-At-Risk in a Hong Kong Home for Children and Juveniles* (Hong Kong: The Education University of Hong Kong, 2016).

kroz prizmu „poželjnih” rodni uloga, bračnih i porodičnih odnosa, porodične odgovornosti i rodne (ne)ravnopravnosti.

Procedura i obrada podataka

Istraživanje je provedeno od jula do septembra 2022. godine. Anketni upitnici distribuirani su preko *online* direktorija u kojem se nalazi baza svih omladinskih udruženja u Bosni i Hercegovini,¹⁹ putem internet-stranica udruženja mladih, a elektronskom poštom uspostavljen je kontakt s predsjednicima/predstavnicima udruženja mladih, koji su upitnik distribuirali svojim članovima. Učesnicima u istraživanju je, prije nego što su pristupili ispunjavanju *online* upitnika koji je kreiran uz pomoć alata Google Forms,²⁰ dostavljena molba za anonimno učešće s objašnjenjem naučnog i društvenog cilja istraživanja. U molbi je također dostavljena poveznica anketnog upitnika, koji je prethodno objavljen na internet-stranici. Prigodan uzorak u istraživanju uključivao je 305 mladih sa prostora Bosne i Hercegovine. Ispitanici su mogli odustati samovoljno u bilo kojoj fazi istraživanja bez ikakvog pritiska. Nakon popunjavanja anketnog upitnika, ispitanici su odgovore dostavljali istraživaču. Za sređivanje, obradu i analizu podataka korišten je softverski program SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Pri obradi podataka korištene su statističke analize deskriptivnog tipa, odnosno vršena je univarijantna (distribucija odgovora) analiza prikupljenih podataka. Rezultati su prikazani tabelarno s procentualnim vrijednostima.

Rezultati istraživanja

Sociodemografske karakteristike

U istraživanju je učestvovalo 305 ispitanika: 67,2% žena i 32,8% muškaraca s mjestom prebivališta u Bosni i Hercegovini (82,4% ispitanika iz FBiH, 12% iz RS-a i 5,6% iz DBBiH). Ukupno 15,5% ispitanika je u dobi između 18 i 20 godina, 46,9% mladih ima između 20 i 25 godina, dok 22,4% ispitanika ima između 25 i 30 godina. U istraživanju su učestvovali i ispitanici koji imaju između 30 i 35 godina (15,2%). Najveći broj ispitanika ima završeno srednjoškolsko obrazovanje (50,2%), dok 30,5% ispitanika ima završen dodiplomski studij.

19 Više informacija na: Baza omladinskih udruženja u BiH (kultbih.org), pristupljeno 20. 9. 2022. godine

20 Anketni upitnik dostupan na linku: Porodične vrijednosti mladih u Bosni i Hercegovini (google.com), pristupljeno 20. 9. 2022. godine

Ostalih 9,8% ispitanika ima završen master studij, dok 2% ima završen doktorski studij. Preostalih 0,7% ispitanika nema formalno obrazovanje, a 1% njih nisu odgovorili na ovo pitanje (tabela 1).

Tabela 1. *Sociodemografski podaci ispitanika*

Uzorak N=305		%
Spol		
Žene 67,2%	Muškarci 32,8%	
Dob		
18–20 godina		15,5
20–25 godina		46,9
25–30 godina		22,4
30–35 godina		15,2
Total		100
Obrazovanje		
Osnovna škola		3,9
Srednja škola		50,2
Dodiplomski studij		30,5
Master studij		9,8
Doktorski studij		2
Bez formalnog obrazovanja		0,7
Ne želim da odgovorim		1
Nema odgovora		2
Total		100

Najveći broj ispitanika (39,9%) u domaćinstvu živi s roditeljima i braćom/ sestrama, dok se 6,4% ispitanika izjasnilo da živi samo s jednim roditeljem i braćom/sestrama. Oko 3,5% ispitanika izjasnilo se da živi u višegeneracijskoj porodici, a 2% mladih živi s prijateljima. Oko 25,5% ispitanika živi s partnerom i zajedničkom djecom, dok skoro 10% ispitanika živi u samačkim domaćinstvima. Zanimljiv je podatak da 4% ispitanika živi u zajedničkom domaćinstvu s roditeljima supružnika, a samo 2% njih živi u zajedničkom domaćinstvu s vlastitim roditeljima. Navedeni podaci ukazuju da su dvogeneracijske porodice najzastupljenija forma, dok su višegeneracijske porodice, koje su decenijama egzistirale u bosanskohercegovačkom društvu, zastupljene u manjem procentu.

Skoro 36% ispitanika izjasnilo se da nije u romantičnoj vezi, dok 33% ispitanika navodi da je vezi.

Usmjerenost mladih na bračni život u bosanskohercegovačkom društvu jako je izražena. Iako je u savremenom društvu kohabitacija najraširenija alternativna forma partnerstva, u Bosni i Hercegovini većina mladih parova živi u bračnoj zajednici. Ovo potkrepljuju podaci koji govore da 25% ispitanika živi sa supružnikom u bračnoj zajednici, dok se 3,7% ispitanika izjasnilo da s partnerom/ partnericom živi u vanbračnoj zajednici. Samo 0,7% ispitanika navelo je da su razvedeni, dok 1,3% nije željelo odgovoriti na pitanje. Najveći broj ispitanika (73,3%) izjašnjava se kao religiozna osoba, dok 15,3% navodi da religija ne predstavlja važnu ulogu u njihovom životu. Oko 11% ispitanika nije se željelo izjasniti o ovom pitanju.

Stavovi o braku i porodici

U tabeli 2 prikazana je analiza deset tvrdnji koje se odnose na vrijednosne orijentacije mladih u bosanskohercegovačkom društvu o braku i porodici. Prosječna vrijednost ukupnog skora podskale *Brak i porodica* je $M=21,9$ a teorijski raspon odgovora $R=10$. Podaci govore da ovaj aspekt porodičnih vrijednosti mladih ima tendenciju da bude netradicionalan i to je posebno vidljivo kroz nizak stepen slaganja s tvrdnjama *Oni koji su već jednom stupili u brak pa se razveli, nisu dobar izbor za budućeg životnog partnera* ($M=1,59$), *Brak kao institucija garantuje sreću u porodici* ($M=2,30$), *Brak je esencijalan i nužan izbor svake zrele osobe* ($M=2,46$) i *Neprihvatljivo je da par živi zajedno prije braka* ($M=2,56$).

Tabela 2. Rezultati podskale *Brak i porodica*

Tvrdnje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Brak je esencijalan i nužan izbor svake zrele osobe.	40	16,3	16,3	12,5	14,9	1	5	2,46	1,48
Brak kao institucija garantuje sreću u porodici.	44,3	16,1	17,1	10,4	12,1	1	5	2,30	1,42

Tvrđenje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Bez obzira da li je riječ o muškarcu ili ženi, ne trebaju žrtvovati svoju porodicu zbog karijere.	12,7	15,4	29,8	18,7	23,4	1	5	3,25	1,31
Opravdano je ukoliko žena ili muškarac odluče da ne stupe u brak zarad razvoja svoje karijere.	17,1	15,4	26,5	19,1	21,8	1	5	3,13	1,37
U budućnosti, namjeravam živjeti sa svojim partnerom/ partnericom u braku do kraja života.	6,7	11,7	15,7	13,3	52,7	1	5	3,94	1,32
Ukoliko u braku postoje problemi, razvod braka je opravdan.	8,4	10,1	16,4	17,4	47,7	1	5	3,86	1,33
Istospolni parovi nemaju pravo odlučiti se za brak.	34,4	9,5	16	6,1	34	1	5	2,96	1,70
U poređenju sa prošlim vremenima, porodica ima važniju ulogu u savremenom društvu.	17,4	24,2	22,1	15,4	20,8	1	5	2,98	1,39
Neprihvatljivo je da par živi zajedno prije braka.	43,1	13,9	10,2	10,2	22,7	1	5	2,56	1,63

Tvrđnje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Oni koji su već jednom stupili u brak, pa se razveli nisu dobar izbor za budućeg životnog partnera.	70,7	11,4	9,4	5,4	3	1	5	1,59	1,05
Sum						10	50	21,9	11,35

1 – u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem

Dobiveni podaci govore da mladi imaju liberalne stavove o braku. Ispitivanjem povezanosti sociodemografskih varijabli i stavova o braku, Hi-kvadrat testom pronađena je statistička značajna povezanost ($p < 0.005$) između spola i promišljanja o braku ($p = 0.003$) kao jedinog ispravnog načina života udvoje. Uočene su spolne razlike odnosno da se žene (47,1% u potpunosti) u odnosu na muškarce (25% u potpunosti) ne slažu s mišljenjem da bračna zajednica treba predstavljati nužan izbor svake zrele osobe. Također, muškarci su konzervativniji u poimanju braka kao „oaze sreće”, što ilustrira podatak da veći omjer muškaraca (20% u potpunosti) u odnosu na žene (7% u potpunosti) smatra/vjeruje da brak kao institucija treba da garantuje sreću u porodici. Sveprisutniji razvodi govore o narušenoj kvaliteti i stabilnosti bračne zajednice te se nameće pitanje: Da li je brak ispravan način života udvoje? Ovo pitanje nije iznenađujuće uzmemo li u obzir činjenicu da se u modernom društvu mladi nalaze pred lepezom životnih stilova i mogu birati formu života u skladu s preferencijama, bez društvenog pritiska na lični izbor. Stoga podatak da čak 41,3% mladih podržava zajednički život prije braka govori da kohabitacije (p)ostaju najprimamljivija alternativa, koju mladi sve češće razumijevaju kao „uvod u brak”. Dalje, mladi njeguju netradicionalne porodične vrijednosti kada je riječ o bračnim odnosima, što je vidljivo kroz visok stepen slaganja s tvrdnjom *Ukoliko u braku postoje problemi, razvod braka je opravdan* ($M = 3,86$). Protivriječnost mladih o porodičnim vrijednosnim prioritetima očituje se kroz nedosljednost u stepenu slaganja s tvrdnjom *Ni muškarac ni žena ne treba da žrtvuju svoju porodicu zbog karijere* ($M = 3,25$) i *Opravdano je ukoliko žena ili muškarac odluče da ne stupe u brak zarad razvoja svoje karijere* ($M = 3,13$). Navedeni podaci govore da je mladima u Bosni i Hercegovini porodica prioritet (23,4% mladih u potpunosti se slaže da se porodica ne treba žrtvovati zbog karijere i 18,7% djelomično se slaže), ali istovremeno želja za nezavisnosti, karijerom i

ličnom slobodom mlade potiče da brak sve češće odlažu za kasnije godine života (21,8% mladih u potpunosti i 19,1% djelimično se slaže da je opravdano da zbog karijere odustanu od braka). Uočene su dobne razlike te su mladi ispitanici (18–20 godine i 20–25 godina) mišljenja da je opravdano da pojedinci odgode brak zbog karijere (skoro 60% njih u potpunosti se slaže) u odnosu na starije ispitanike (25–30 i 30–35 godina), od kojih se 27% u potpunosti slaže. Tradicionalne porodične vrijednosti najviše se očituju kroz stepen slaganja s tvrdnjama *U budućnosti namjeravam živjeti sa svojim partnerom/partnericom u braku do kraja života* ($M=3,94$). Ovi podaci govore nam da većina mladih iskazuje pozitivan stav prema braku i očekuje da će na kraju, ipak, zasnovati porodicu (65% se slaže, dok je 28,7% neodlučno, a samo 6,7% ne slaže se s ponuđenom tvrdnjom). Također, prisustvo tradicionalnih porodičnih vrijednosti vidi se kroz stepen slaganja s tvrdnjom *U poređenju s prošlim vremenima porodica ima važniju ulogu u savremenom društvu* ($M=2,98$). Naime, oko 36% mladih smatra da, uprkos transformacijskim procesima, porodica još uvijek ima važnu ulogu u društvu.

Stavovi o odgoju djece

Tabela 3 prikazuje analizu sedam tvrdnji koje se odnose na odgoj djece. Ovaj aspekt porodičnih vrijednosti ima tendenciju da bude netradicionalan ($M=18,34$, $R=35$). Visok stepen neslaganja s tvrdnjama *Veliki je gubitak za porodicu ukoliko par nema muško dijete* ($M=1,34$), *Zbog dobrobiti svoje djece roditelji bi trebali nastaviti živjeti zajedno, iako je njihov odnos neharmoničan* ($M=1,75$), *Ljudi koji nemaju djecu usamljeni su* ($M=1,93$) ukazuju na moderne porodične vrijednosti.

Tabela 3. *Rezultati podskale Odgoj djece*

Tvrdnje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Ukoliko par želi dijete, mora se vjenčati. U suprotno ne bi trebali rađati djecu, ako ne namjeravaju stupiti u bračnu zajednicu	29,8	15,4	16,4	9,4	29,1	1	5	2,93	1,61

Tvrdnje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Veliki je gubitak za porodicu ukoliko par nema muško dijete	83,2	6,7	5,1	2,7	2,4	1	5	1,34	,88
Bez obzira na porodične obaveze, parovi trebaju biti posvećeni jedni drugima.	4	7	13	17,7	58,2	1	5	4,19	1,15
Djeca predstavljaju najveće dostignuće u životu svakog pojedinca.	23,7	12	21,7	16,3	26,3	1	5	3,10	1,51
Porodica nije potpuna ako nema djece.	42,9	17,9	18,2	10,5	10,5	1	5	3,10	1,51
Zbog dobrobiti svoje djece, roditelji bi trebali nastaviti živjeti zajedno, iako je njihov odnos neharmoničan.	62,5	14,5	12,8	5,4	4,7	1	5	1,75	1,15
Ljudi koji nemaju djecu su usamljeni.	57,1	13,5	14,5	8,8	6,1	1	5	1,93	1,27
Sum						7	35	18,34	9,08

1 – u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem

Mladi ne dijele mišljenje da bračna zajednica mora opstati „dok nas smrt ne rastavi” ukoliko je stabilnost narušena. Štaviše, 62,5% mladih u potpunosti se ne slaže s tvrdnjom da se brak kao zajednica mora sačuvati zbog djece.

Ispitivanjem povezanosti sociodemografskih varijabli i stavova o braku, rezultatom Hi-kvadrat testa pronađena je statistička značajna povezanost ($p < 0.005$) između spola i očuvanja disfunkcionalne bračne zajednice ($p = 0.001$). Naime, muškarci u istraživanju pokazali su veću usmjerenost ka tradicionalnom poimanju porodice i u mnogo većem omjeru (9,5%) u odnosu na žene (2,5%)

smatraju da roditelji zbog budućnosti svoje djece trebaju nastaviti živjeti zajedno, čak i kada je odnos neharmoničan. S druge strane, usmjerenost mladih prema modernim shvatanjima porodice vidljiva je kroz podržavajuće stavove o odlukama da se život, najčešće zbog želje za karijerizmom, provede bez potomstva. Stoga, nije iznenađujući podatak da 57,1% mladih ne smatra da su pojedinci koji nemaju potomstvo usamljeni. Najveći stepen slaganja vidljiv je u odnosu na tvrdnju *Bez obzira na porodične obaveze, parovi treba da budu posvećeni jedno drugome* ($M=4,19$). Iako je ukupna porodična vrijednost mladih netradicionalna, smatraju da su rađanje i odgoj djeteta značajna pitanja, koja daju osjećaj ličnog postignuća. Također, protivrječnost stavova mladih o odgoju djece ogleda se u visokom stepenu slaganja s tvrdnjom *Ukoliko par želi dijete, mora se vjenčati. U suprotnom ne bi trebalo da rađaju djecu ako ne namjeravaju stupiti u bračnu zajednicu* ($M=2,93$). Ovi podaci govore da, iako su mladi pod utjecajem liberalizma, oslobođeni tradicionalnih pogleda na odgoj djece i sve češće žele da usvajaju norme i vrijednosti iz razvijenih društava, još uvijek njeguju tradicionalne vrijednosti koje cijene bračni život i rađanje potomaka u bračnoj zajednici.

Stavovi o odnosu roditelji – djeca

U tabeli 4 prikazana je analiza tvrdnji podskale *Odnos roditelji – djeca* ($M=18,18$; $R=7$). Spomenuti aspekt porodičnih vrijednosti mladih ukazuje na tradicionalna gledišta. Iz dobivenih podataka može se zaključiti da mladi pokazuju poštovanje prema roditeljima. Iako se liberalizam i individualizam često ističu kao odlike modernog doba, mladima u bosanskohercegovačkom društvu potrebna je pomoć u donošenju životnih odluka i suočavanju sa savremenim izazovima.

Naime, podaci govore da mladi u bosanskohercegovačkom društvu smatraju da roditelji trebaju biti uključeni u važne segmente njihovog života (21% mladih izjasnilo se da djeca ne smiju skrivati tajne od roditelja, 42,8% da roditelji trebaju poznavati prijatelje svoje djece, te skoro 30% njih smatra da djeca moraju biti poslušna svojim roditeljima). Razlika u stavovima najviše se uočava u protivrječnosti s ponuđenom tvrdnjom *Prije sklapanja braka djeca bi trebala tražiti dozvolu/saglasnost roditelja za svoje vjenčanje* ($M=2,54$). Ova protivrječnost očekivana je i u skladu sa željama mladih za većom samostalnošću u donošenju važnih odluka, kao što je odluka o sklapanju braka.

Tabela 4. Rezultati podskale Odnos roditelji – djeca

Tvrdnje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Djeca se ne trebaju svađati sa roditeljima.	29,2	23,8	28,2	14,4	4,4	1	5	1,17	1,17
Djeca ne smiju skrivati tajne od roditelja.	13,3	14,3	29,3	22	21	1	5	3,23	1,30
Roditelji trebaju poznavati prijatelje svoje djece.	7,7	10,7	16,1	22,7	42,8	1	5	3,82	1,29
Prije sklapanja braka, djeca trebaju tražiti dozvolu roditelja kako bi se vjenčali.	36,3	15,1	19,5	15,4	13,4	1	5	2,54	1,45
Djeca moraju biti poslušna roditeljima.	5,4	13,8	23,8	27,5	29,5	1	5	3,62	1,19
Roditelji trebaju biti obavješteni sa kim se druže njihova djeca.	5,4	10,2	19,3	29,5	35,6	1	5	3,80	1,18
Sum						7	35	18,18	7,60

1 – u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem

Stavovi o rodnim ulogama

U tabeli 5 prikazana je analiza tvrdnji koje se odnose na vrijednosne orijentacije mladih u bosanskohercegovačkom društvu o rodnim ulogama. Prosječna vrijednost ukupnog skora podskale *Rodne uloge* iznosi $M=16,01$, a teorijski raspon odgovora $R=8$. Podaci govore da ovaj aspekt porodičnih vrijednosti mladih ima tendenciju da bude netradicionalan i to je posebno vidljivo kroz nizak stepen slaganja sa gotovo svim ponuđenim tvrdnjama, a posebno s tvrdnjom *Udata žena*

ne treba imati pravo da nastavi obrazovanje (M=1,39), Kućanski poslovi obaveza su isključivo žena (M=1,42), Jedina odgovornost žene jeste da vodi brigu o djeci (M=1,60), Žena treba da prihvati sve odluke muža i da mu se pokorava (M=1,64) i Muškarac treba imati svu odgovornost i kontrolu nad finansijama u porodici (M=1,89).

Tabela 5. *Rezultati podskale Rodne uloge*

Tvrđenje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Udata žena ne treba imati pravo da nastavi obrazovanje.	85,8	5	1,3	0,3	7,6	1	5	1,39	1,09
Kućanski poslovi su obaveza isključivo žena.	80,8	8	5,3	3,7	3	1	5	1,42	,96
Muškarac treba imati svu odgovornost i kontrolu nad finansijama u porodici.	59,1	10,7	17,4	7,7	5	1	5	1,89	1,23
Žene trebaju shvatiti porodicu kao prioritet u svim okolnostima.	26,6	18,9	21,9	15,5	17,2	1	5	2,78	1,43
Muškarci trebaju preuzeti svu odgovornost o troškovima svoje porodice	46,9	14,8	17,5	11,8	9,8	1	5	2,24	1,39
Majčinstvo predstavlja najviši i najvažniji cilj svake žene.	24,2	15,2	17,8	17,2	25,6	1	5	3,05	1,52
Jedina odgovornost žene jeste da vodi brigu o djeci.	70,7	11,7	8,4	5	4	1	5	1,60	1,09

Tvrdnje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Žena treba da prihvati i pokorava se svim odlukama muža	69,4	11,1	9,4	6,7	3,4	1	5	1,64	1,11
Sum						8	45	16,01	9,84

1 – u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem

Iako je primjetno da mladi usvajaju moderne porodične vrijednosti, podaci govore da istovremeno njeguju i tradicionalne porodične vrijednosne orijentacije. Najveći stepen slaganja pronađen je u odnosu na tvrdnje *Majčinstvo predstavlja najviši i najvažniji cilj svake žene* ($M=3,15$) i *Žene trebaju shvatiti porodicu kao prioritet u svim okolnostima* ($M=2,78$). Ispitivanjem povezanosti sociodemografskih varijabli i stavova o braku, Hi-kvadrat testom pronađena je statistička značajna povezanost ($p<0.005$) između spola i tvrdnje da žene porodicu trebaju shvatiti kao prioritet ($p=0.003$). Naime, 27% muškaraca u potpunosti smatra da ženama porodica treba biti prioritet, dok s druge strane samo 12% žena dijeli isto mišljenje, a 33% žena u potpunosti se ne slaže s navedenom tvrdnjom. Miješanje tradicionalnih i modernih porodičnih vrijednosti očituje se kroz skoro podjednak stepen slaganja muškaraca (4,2%) i žena (3,9%) s tvrdnjom da jedina cjelovita odgovornost žene treba da bude odgoj djece.

Stavovi o porodičnoj odgovornosti

Podaci u tabeli 6 ukazuju na tradicionalne vrijednosne orijentacije mladih u aspektu porodične odgovornosti. Mladi su iskazali visok stepen slaganja sa svim tvrdnjama koje se tiču pomoći, poštovanja i privrženosti porodici, a najznačajnija su ona koja se odnose na brigu i odgovornost prema roditeljima ($M=3,94$) i prema braći/sestrama ($M=3,93$). Ovi rezultati nedvojbeno govore da su mladi u Bosni i Hercegovini izrazito okrenuti ka porodici i nastoje očuvati porodične veze.

Tabela 6. *Rezultati podskale Porodična odgovornost*

Tvrđenje	1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Unuci trebaju da poštuju svoje dede i nane.	5,3	12,3	18,7	18	45,7	1	5	3,86	1,26
Roditelji trebaju ulagati napore da pomognu svojoj djeci ukoliko se suočavaju sa finansijskim poteškoćama	7,7	12,7	31,4	22,1	26,1	1	5	3,46	1,22
Odrasla djeca trebaju preuzeti brigu i odgovornost o svojim ostarjelim roditeljima	4,7	11,3	15,3	23	45,7	1	5	3,94	1,21
Pojedinci koji žive blizu svojih roditelja u obavezi su da brinu o njihovim svakodnevnim potrebama	7,7	15,8	27,9	24,2	24,5	1	5	3,42	1,23
Obaveza svakog pojedinca je da pruži pomoć roditeljima/ braći/ sestrama ako imaju neki problem.	3,7	11,8	18,5	19,5	46,5	1	5	3,93	1,20
Sum						5	25	18,61	6,14

1 – u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem

Diskusija

Ispitujući porodične vrijednosne orijentacije mladih u bosanskohercegovačkom društvu, možemo zaključiti da je, na tragu Inghartove teorije modernizacije, prisutna protivrječna priroda vrijednosti odnosno da perzistiraju i tradicionalne i moderne porodične vrijednosti. Naime, podaci u istraživanju govore da većina mladih u Bosni i Hercegovini njeguje moderne poglede na brak, smatrajući da bračna zajednica nužno ne treba da bude esencijalan i nužan izbor svake osobe.

Iako je brak visoko cijenjen u bosanskohercegovačkom društvu, pod utjecajem modernih stilova života, sve se češće propituje brak kao „sigurna i mirna luka” i daje se na važnosti alternativnim oblicima partnerstva. U svjetlu rečenog, mladi koji su učestvovali u istraživanju podržavaju zajednički život partnera prije stupanja u bračnu zajednicu. Činjenica je da se do prije nekoliko decenija brak smatrao univerzalnom i svetom institucijom i niko nije mogao ni zamisliti da će jednog dana postati „zastarjela i prevaziđena” forma suživota. Međutim, već nekoliko decenija primjetno je opadanje univerzalnosti braka, koje prate visoke stope razvoda, niske stope sklapanja brakova i porast vanbračnih zajednica. Iako je razvod braka u tradicionalnim društvima bio društveno nepoželjan, sloboda izbora dovela je do toga da je odavno postao društvena stvarnost. Literatura i statistike upozoravaju na stalnu stopu porasta razvoda. Na bazi istraživanja koje je proveo Travis došlo se do podatka da za prosječni par koji se vjenčao posljednjih godina ima čak 50% vjerovatnoće da će se razvesti.²¹ Stručnjaci upozoravaju na sveprisutan trend razvoda, a domaća istraživanja govore da se u Bosni i Hercegovini razvede svaki peti brak.²² U skladu sa društvenim transformacijama i normalizacijom razvoda braka kao jedne od faza porodičnog životnog ciklusa, očekivani su podržavajući stavovi mladih o razvodu ukoliko je opravdan i neophodan.

Iako mladi njeguju moderne porodične vrijednosti i podržavaju alternativne oblike života, njihov „plan za budućnost” još uvijek je usko vezan za brak. I u drugim provedenim istraživanjima, poput *Studije o mladima u Bosni i Hercegovini* iz 2019. godine na uzorku od hiljadu mladih vidljiva je njihova usmjerenost na planiranje porodičnog života (oko 95% mladih u provedenom istraživanju izjavilo je da svoju budućnost planira u okviru bračne zajednice, dok je udio onih koji planiraju osnovati vanbračnu zajednicu mali, svega 1,3%).²³ Slični

21 Travis T. Sanders, *Premarital counseling: an assessment of the readiness of social workers to promote an approach to divorce prevention*, doktorska teza (Tulane University: School of School Work, 2009).

22 Sanela Šadić, Amila Ždralović i Mirza Emirhafizović, *Jednoroditeljske porodice – mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području općine Centar Sarajevo* (Sarajevo: Fondacija CURE, 2020).

23 *Studija o mladima u BiH 2018/19* (Sarajevo: FES, 2019).

podaci dobiveni su i u istraživanju iz 2020. godine,²⁴ koje je pokazalo da je mladima u Bosni i Hercegovini porodični život na ljestvici prioriteta, a bračna zajednica najpoželjniji oblik porodičnog života. Podaci našeg istraživanja, kao i ranije provedena istraživanja koja su se bavila ispitivanjem porodičnih vrijednosti kod mladih sugeriraju nam da mladi vjeruju da potomstvo čini suštinu braka, a prema tradicionalnim stajalištima osnovni preduvjet sretnog i skladnog braka čine upravo djeca. Ukoliko uporedimo stavove mladih o pitanju braka sa stavovima njihovih vršnjaka u susjednim zemljama (npr. u Hrvatskoj 76%, a u Sloveniji 61% mladih planira zasnovati bračnu zajednicu²⁵), može se zaključiti da su mladi u bosanskohercegovačkom društvu mnogo više naklonjeni braku i porodici. Iz ovih podataka vidljivo je da, koliko god transformacijski procesi utjecali na vrijednosne orijentacije mladih, prisutni su tragovi tradicionalnog patrijarhalnog društva, te je očekivano da mladi ispoljavaju tradicionalne vrijednosti, posebno u planiranju budućnosti pod okriljem braka i rađanju potomstva. Također, duboke tradicionalne vrijednosne orijentacije vidljive su i kroz privrženost mladih članovima porodice. Iako novija istraživanja o kvaliteti odnosa mladih s roditeljima govore da sve češće dolazi do međusobnog udaljavanja i otuđenosti roditelja i djece, podaci u ovom istraživanju govore da su mladi u bosanskohercegovačkom društvu visoko privrženi članovima porodice. Na tragu Inghartove teorije modernizacije, koja govori da tradicionalne porodične vrijednosti počivaju na poslušnosti i poštovanju autoriteta, možemo zaključiti da mladi u Bosni i Hercegovini smatraju da temelj kvalitetnog porodičnog odnosa čine upravo odgovornost, poštovanost i poštovanje prema roditeljima, braći/sestrama i užoj/široj porodici. Ovi rezultati potvrđuju promišljanja Giddensa da modernost odlikuju veće mogućnosti individualnog izbora, nasuprot tradicionalnim društvima, koja su inherentno vezana za kolektivitet i tradiciju.²⁶

Privrženost mladih porodici usko je povezana s društvenim kontekstom, zbog čega su mladi prepušteni potpunoj ekonomskoj i finansijskoj ovisnosti od roditelja. Zbog finansijske nesamostalnosti i nemoći, život grade u roditeljskom domu, te je utjecaj roditelja na važne odluke mladih itekako značajan. Rezultati ukazuju da su kriza i transformacija porodičnih vrijednosti mladih posljedica lošeg socijalno-ekonomskog razvoja i svojevrsno prilagođavanje aktuelnim uslovima života. Protivrječnost mladih naizgled obilježena bijegom od porodice i porodičnih vrijednosti, ustvari, potvrđuje da je u turbulentnom vremenu obilježenom transformacijskim procesima, kako smatra Rudinesco, upravo

24 Anida Dudić, „Stavovi mladih o braku i alternativnim oblicima partnerstva“, *Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive* (Banja Luka: Centar modernih znanja, 2020), 181-194.

25 *Slovenian youth – Living in times of disillusionment, risk and precarity* (Maribor: Centre for the Study of Post-Yugoslav Societies – CEPYUS, Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung – FES, 2013).

26 Anthony Giddens, *Sociologija* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2007).

porodica pozvana da svojom ljubavi i bliskošću pomogne mladoj osobi da pronađe sigurno mjesto u društvu.²⁷

Protivrječna priroda porodičnih vrijednosnih orijentacija mladih u bosanskohercegovačkom društvu najprisutnija je u aspektima rodne podjele uloga u porodici, posebno kada govorimo o položaju žene u porodici, kao i obavljanju kućanskih poslova. Naime, savremena istraživanja govore da je pitanje podjele kućanskih poslova u porodici ujedno pitanje moći. Tako Pašalić-Kreso navodi da možda izgleda trivijalno, ali danas je glavni kamen spoticanja u braku podjela kućnih obaveza.²⁸ Različita mišljenja o obavljanju kućanskih poslova uslovljena su većom zaposlenosti žena u modernom društvu. Dobiveni rezultati potvrđuju tezu da se u modernom društvu porodice sve više izjednačavaju u raspodjeli uloga i odgovornosti i postaju tzv. simetrične porodice.²⁹ Međutim, u bosanskohercegovačkom društvu još uvijek je zastupljena tradicionalna podjela uloga, stoga su očekivana podijeljena mišljenja o spolnoj raspodjeli kućanskih poslova i različitim ulogama u porodici.

Brojna istraživanja govore da ukoliko se kulturološki prihvata da žene većinom obavljaju kućanske poslove i u socijalnom okruženju gaje tradicionalne vrijednosti – najvjerovatnije neće ni doživjeti spolnu raspodjelu kućanskih poslova kao nepravednu.³⁰ U tom kontekstu, istraživanje Kulenović Đapo i Brkić Šmigoc³¹ pokazalo je da mladi u Bosni i Hercegovini, navodeći odrednice za uspješan brak, ravnopravno obavljanje kućanskih poslova navode tek na trećem mjestu.

Iako su mladi iskazali moderne porodične vrijednosti kada je riječ o rodnim ulogama u porodici, neki mladi u istraživanju smatraju da ženina uloga u porodici isključivo treba biti vezana za rađanje i odgoj potomstva, što je odlika tradicionalnih porodičnih vrijednosnih orijentacija. Usmjerenost žene na „čin udaje“ kao jedan od životnih prioriteta govori da je bosanskohercegovačko društvo još uvijek tradicionalno, a, prema riječima Abot, u takvim društvima ženina odluka o udaji kulturološki odražava najveći nivo samoaktualizacije žene, a čin udaje smatra se uspješnim odgovorom na društvena očekivanja.³² Na osnovu dobivenih podataka, možemo zaključiti da se, prema tradicionalnim shvatanjima, uloga žena još uvijek definiše preko porodice i potomstva. Ovi rezultati govore nam da, iako u modernoj epohi prestaju da djeluju „društvene kočnice“, u bosanskohercegovačkoj porodici i dalje je zadržan tradicionalni poredak nejednakosti i hijerarhije.

27 Elizabet Rudinesco, *Porodica u rasulu* (Novi Sad: Akademski književni zavod, 2012).

28 Adila Pašalić-Kreso, *Koordinate obiteljskog odgoja* (Sarajevo: Jež, 2004).

29 Giddens, *Sociologija* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2007).

30 Jelena Šakotić-Kurbalija, *Bračni odnosi u Srbiji: povezanost kvaliteta, potencijala za razvod i spremnosti za traženje psihološke pomoći* (Univerzitet u Novom Sadu: Filozofski fakultet, 2016).

31 Jadranka Kulenović Đapo, Jelena Brkić Šmigoc, *Vrijednosti u BiH* (Sarajevo: FES, 2019).

32 Elizabet Abot, *Istorija braka* (Beograd: Geopoetika, 2014).

Zaključak

Dobiveni podaci pokazali su da mladi u Bosni i Hercegovini istovremeno njeguju i tradicionalne i moderne porodične orijentacije, što potvrđuje da ne postoji jasna diferencijacija između njih, nego da one koegzistiraju u specifičnom sistemu vrijednosti. Ovaj nalaz dodatno potvrđuje postulate teorije vrijednosne tranzicije i modernizacije Ingleharta, prema kojoj se tradicionalne vrijednosti u procesu modernizacije nužno negube, već opstaju i funkcionišu paralelnosnovim, modernim orijentacijama. Zaključno, iako je primjetno da mladi u bosanskohercegovačkom društvu sve više prihvataju moderne porodične vrijednosti, posebno u pogledu individualizma, autonomije i slobode izbora, postoji određena nedosljednost u njihovim stavovima i vrijednosnim orijentacijama. Podijeljena mišljenja najviše se očituju u pitanjima moći i autoriteta u porodici. Na jednoj strani izražava se težnja ka liberalizaciji porodičnih odnosa i ravnopravnijim ulogama, dok s druge strane i dalje postoji snažno uporište patrijarhalnih obrazaca u percepciji odnosa unutar porodične strukture. Takav dualizam ukazuje na činjenicu da se bosanskohercegovačko društvo nalazi na svojevrsnoj raskrsnici – između modernosti i tradicije – pri čemu mladi predstavljaju ogledalo tog prijelaznog trenutka.

Društvena zbilja, oblikovana historijskim, ekonomskim, političkim i kulturnim faktorima, ima snažan utjecaj na vrijednosne orijentacije mladih, koji svojim stavovima, uvjerenjima i ponašanjima predstavljaju najbolji indikator transformacijskih procesa, koji su posebno izraženi u domenu porodičnih vrijednosti. Istraživanje je ukazalo na prisustvo vrijednosnog pluralizma i potvrđuje da se ne može govoriti o dominaciji jednog porodičnog obrasca nad drugim. Umjesto toga, riječ je o složenom sistemu u kojem se tradicija i modernost ne isključuju, već često susreću, spajaju, ali i konfrontiraju.

Implikacije ovih nalaza višestruke su. One ukazuju na potrebu za sveobuhvatnijim obrazovnim, medijskim i socijalnim politikama koje će afirmirati vrijednosti rodne ravnopravnosti, demokratskih odnosa u porodici i poštovanja individualnih sloboda, ali ujedno i omogućiti kritičku refleksiju o tradicionalnim obrascima koji su duboko ukorijenjeni u društvenom tkivu. Također, nalazi mogu biti korisni za stručnjake pri osmišljavanju programa koji prepoznaju vrijednosne tenzije s kojima se mladi svakodnevno suočavaju.

Ograničenja istraživanja prvenstveno se odnose na karakter uzorka, koji je bio prigodan. Dodatno, korištenje isključivo kvantitativne metode, iako vrijedno za identifikaciju općih obrazaca, ne omogućava dublje razumijevanje motivacijskih, emocionalnih i kulturnih faktora koji oblikuju vrijednosne izbore mladih. Također, istraživanje se nije bavilo utjecajem specifičnih varijabli poput

obrazovanja, socioekonomskog statusa ili etničke pripadnosti, koje bi mogle dodatno objasniti varijacije u vrijednosnim orijentacijama. Stoga, preporuke za buduća istraživanja uključuju proširenje i diversifikaciju uzorka, uključivanje kvalitativnih metoda (poput dubinskih intervjua i fokus grupa). Posebno bi bilo korisno ispitivati međugeneracijske razlike, kao i ulogu društvenih mreža i digitalne kulture u oblikovanju savremenih porodičnih vrijednosti. Takav pristup omogućio bi dublje razumijevanje dinamike između modernosti i tradicije unutar savremenog bh. društva.

Na kraju, porodica ostaje prostor u kojem se reflektuju ključne napetosti savremenog društva – prostor u kojem se tradicija i modernost ne samo susreću već međusobno oblikuju i preispituju. Mladi, koji se nalaze na presjeku tih procesa, predstavljaju ne samo objekt istraživanja već i aktivne subjekte društvene transformacije, čije se vrijednosti formiraju između očekivanja prošlosti i izazova budućnosti.

Literatura

- Abot, Elizabet, *Istorija braka* (Beograd: Geopoetika, 2014)
- Baumman, Zigmund, *Fluidna ljubav* (Novi Sad: Meditteran Publishing, 2009)
- Bobić, Mirjana, *Brak ilili partnerstvo – demografsko sociološka studija* (Beograd: Filozofski fakultet – Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2003)
- Chan, Edmond, *A Study of the Five Main Aspects of the Family Values of Youth-At-Risk in a Hong Kong Home for Children and Juveniles* (Hong Kong: The Education University of Hong Kong, 2016)
- Dudić, Anida, „Stavovi mladih o braku i alternativnim oblicima partnerstva”, u *Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive* (Banja Luka: Centar modernih znanja, 2020), str. 181–194.
- Giddens, Anthony, *Sociologija* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2007)
- Glasovi mladih – istraživanje o mladima u BiH* (Sarajevo: UNICEF, 2016)
- Haralambos, Michael, Robin Heald, *Uvod u sociologiju* (Zagreb: Globus, 1980)
- Hariven, Tamara, „Istorija porodice kao interdisciplinarna oblast”, u *Radanje moderne porodice*, Anđelka Milić (ur.) (Beograd: Societas, 1988)
- Inglehart, Ronald, *Modernization and Postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1997)
- Kulenović Đapo, Jadranka, Jelena Brkić Šmigoc, *Vrijednosti u BiH* (Sarajevo: FES, 2019)

- Matejević, Marina, *Vrednosne orijentacije i vaspitni stil roditelja* (Niš: Filozofski fakultet, 2007)
- Milić, Anđelka, *Sociologija porodice – kritika i izazovi*, I izdanje (Beograd: Čigoja štampa, 2001)
- Milić, Anđelka, *Sociologija porodice – kritika i izazovi*, II izdanje (Beograd: Čigoja štampa, 2007)
- Pašalić-Kreso, Adila, *Koordinate obiteljskog odgoja* (Sarajevo: Jež, 2004)
- Recalcati, Massimo, *Šta ostaje od oca?* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2014)
- Rudinesco, Elizabet, *Porodica u rasulu* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2012)
- Slovenian youth – Living in times of disillusionment, risk and precarity (Maribor: *Centre for the Study of Post-Yugoslav Societies* – CEPYUS, Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung – FES, 2013)
- Stjepanović-Zaharievski, Dragana, Jasmina Petrović, „Percepcija braka, obitelji i roditeljstva studentske mladeži u svjetlu demografskih i društvenih odrednica”, u *Kulturne orijentacije studenata i kultura mira na Balkanu* (Niš: Filozofski fakultet 2014), 217–231.
- Studija o mladima u BiH* (Sarajevo: FES, 2014)
- Studija o mladima u BiH 2018/19* (Sarajevo: FES, 2019)
- Šadić, Sanela, Amila Ždralović i Mirza Emirhafizović, *Jednoroditeljske porodice – mapiranje prava i potreba samostalnih roditeljalki na području općine Centar Sarajevo* (Sarajevo: Fondacija CURE, 2020)
- Šakotić-Kurbalija, Jelena, *Bračni odnosi u Srbiji: povezanost kvaliteta, potencijala za razvod i spremnosti za traženje psihološke pomoći* (Univerzitet u Novom Sadu: Filozofski fakultet, 2016)
- Travis T. Sanders, „Premarital counseling: an assessment of the readiness of social workers to promote an approach to divorce prevention“, doktorska teza (Tulane University: School of School Work, 2009)

Family Values among Youth in Bosnia and Herzegovina

Abstract

This paper aims to contribute to a better understanding of how young people in Bosnia and Herzegovina perceive and value family-related norms, with a focus on the relationship between traditional collectivist and modern individualist attitudes. The research was conducted using a quantitative method, applying the “Family Values Scale” questionnaire on a convenience sample of 305 young individuals from various regions of Bosnia and Herzegovina. The findings indicate that young people in Bosnia and Herzegovina are increasingly embracing modern values, particularly in the context of individualism and freedom of choice, while simultaneously maintaining traditional views, especially regarding the distribution of power within the family. Although modernization shapes the value orientations of young people, deeply rooted traditions still exert a significant influence on their attitudes and behaviors, suggesting the coexistence of traditional and modern values within the generational discourse.

Key words: family, family values, youth, Bosnia and Herzegovina